

חקירת פשעי רוסיה באוקראינה – נקודת מפנה במעמד בית הדין הפלילי הבינלאומי?

אורי בארי ופנינה שרביט ברוך | 7 באפריל, 2022 | גיליון 1587

מאז פלישת רוסיה לאוקראינה החל תובע בית הדין הפלילי הבינלאומי, קארים חאן, לקדם את חקירת פעולות הצבא הרוסי במסגרת שני ההליכים שמתקיימים בבית הדין בעניין רוסיה: העימות עם גיאורגיה (2008) והעימות עם אוקראינה (מאז 2014). ההליכים אלו עשויים להצביע על המדיניות שחאן מבקש לקדם - הצבת בית הדין כגורם מרכזי ומשפיע בעימותים בזמן אמת; הרחבת עיסוק בית הדין מעבר למדינות עולם שלישי ויבשת אפריקה; התמקדות בפשעים שבוצעו בשנים האחרונות ומיצוב בית הדין כמגן על הסדר העולמי. בד בבד, חקירת רוסיה עשויה להוות נקודת מפנה מבחינת דעת הקהל העולמית כלפי בית הדין ולהגביר את הלגיטימציה שלו. מגמות אלו יכולות להשפיע על החקירה בעניינה של ישראל, הן בהיבט של הפעלת לחץ עליה לשתף פעולה עם החקירה, והן מבחינת תקדימים משפטיים שייקבעו בנוגע לתקיפות הצבא הרוסי. על ישראל להיות ערה למגמות אלו ולעקוב אחריהן.

מאז פלישת רוסיה לאוקראינה מקדם תובע בית הדין הפלילי הבינלאומי, קארים חאן, את חקירת פעולות הצבא הרוסי במסגרת שני ההליכים העוסקים בעניינה של רוסיה בבית הדין: העימות עם גיאורגיה בשנת 2008, והעימות עם אוקראינה מאז שנת 2014. חאן קושר במידת מה את שתי החקירות [וציין](#) כי מצא ביניהן דפוסי פעולה דומים.

ההליך באוקראינה עסק בראשיתו בפשעים שבוצעו על רקע סיפוח חצי-האי קרים והלחימה במזרח אוקראינה בשנת 2014. אוקראינה ורוסיה אינן חברות בבית הדין, אך אוקראינה נתנה הסכמה אד-הוק להחלת סמכות השיפוט של בית הדין על פשעים שבוצעו בשטחה החל מ-21 בנובמבר 2013. בדצמבר 2020, לאחר למעלה משש שנות בדיקה מקדמית, קבעה התובעת לשעבר כי יש יסוד לפתיחת חקירה, אולם הותירה לתובע החדש את ההחלטה. בסמוך ולאחר פלישת רוסיה, [הודיע](#) תובע בית הדין חאן כי הוא עוקב אחר ההתפתחויות בשטח, וב-28 בפברואר [הודיע](#) כי לאור המצב, בכוונתו להתקדם ולפתוח בחקירה במהירות האפשרית וכי יכללו בה גם חשדות לפשעים שמתבצעים במהלך הלחימה הנוכחית באוקראינה. בנוסף ציין כי ניתן יהיה לוותר על קבלת אישור של ערכאת קדם המשפט לפתיחה בחקירה, הנדרש בשל העובדה שהמדינות אינן חברות בבית הדין, אם תתקבל פנייה של מדינות חברות בבקשה לחקור את המצב. בתגובה לכך, 41 מדינות [פנו](#) לחאן, וב-2 במארס [נפתחה](#) החקירה באופן רשמי.

לאחר פתיחת החקירה נקט חאן מספר צעדים יוצאי דופן. כך, צוותי חקירה [נשלחו](#) לאוקראינה במטרה לאסוף ראיות, חרף הלחימה המתנהלת. יתרה מזאת, ב-16 במארס [נסע](#) חאן בעצמו לאוקראינה ופולין במטרה לקדם שיתוף פעולה עם הרשויות. בנוסף הוקם באתר בית הדין פורטל המאפשר לבעלי מידע רלוונטי ליצור קשר עם חוקרים ממשרד התביעה. לאור מחסור במשאבים קרא חאן למדינות החברות בבית הדין לסייע באמצעות מתן תרומות כספיות וכן בהעמדה זמנית של מומחים שיסייעו למשרדו. בהמשך לכך, ב-28 במארס [אישר](#) חאן כי 14 מדינות חברות העבירו תרומה למשרדו או הצהירו כי ברצונן לעשות זאת. כן עדכן כי לאור ריבוי הראיות הדיגיטליות, בכוונתו להקצות תחילה משאבים להקמת תשתית טכנולוגית, שתשפר את השימור, האחסון והניתוח של ראיות דיגיטליות, על מנת להאיץ את שילובן בהליכים השונים בבית הדין.

החקירה תעסוק [בטענות](#) לביצוע פשעים בעימות הנוכחי, ביניהן הרג אזרחים, עינויים, התקפות על אזרחים ועל בתי חולים ומבנים אזרחיים אחרים, שימוש בכוח מופרז ושימוש בנשקים אסורים. ככל שיבקשו להעמיד לדין את פוטין ואת ההנהגה האזרחית והצבאית ברוסיה, יידרש להוכיח את אחריותם השילוחית לפשעים שבוצעו על ידי החיילים בשטח. במקביל צפויים להיחקר הפשעים שהתובעת הקודמת קבעה בתום הבדיקה המקדמית כי יש יסוד סביר להניח שבוצעו במהלך העימות בשנת 2014, בכללם רצח, עינויים, כליאה בלתי חוקית, שלילת הזכות למשפט הוגן, תפיסת רכוש אסורה, העברת עצירים ואסירים מתוך השטח הכבוש, שלילת חירות, רדיפה מטעמים פוליטיים, היעלמות כפויה, הפנייה מכוונת של התקפות נגד אוכלוסייה אזרחית ויעדים אזרחיים, אונס ואלימות מינית. ניהול משפט בבית הדין מחייב את נוכחות הנאשם, לפיכך אף אם החקירה תוביל לצווי מעצר נגד פוטין ובכירים רוסים אחרים, המשפט יתנהל רק אם צווים אלה ימומשו.

יש לציין כי החקירה לא תתייחס לעצם הפלישה לאוקראינה (פשע התוקפנות), שכן, כפי [שהסביר](#) חאן, אין לבית הדין סמכות לחקור נושא זה לאור העובדה שאוקראינה ורוסיה אינן חברות בבית הדין. על רקע זה מתרבות [הקריאות](#) להקמת טריבונל מיוחד להעמדה לדין של האחראים לפשע התוקפנות נגד אוקראינה, כפי שנעשה אחרי מלחמת העולם השנייה. עם זאת, מדובר במהלך קשה ליישום.

במקביל לחקירה באוקראינה, חאן פועל לפתיחת הליכים קונקרטיים במסגרת החקירה שעוסקת בעימות שהתנהל בין רוסיה לגיאורגיה בשנת 2008. חקירה זו נפתחה בשנת 2016, אך בשנים האחרונות נראה היה כי אינה מתקדמת. ב-10 במארס [הודיע](#) התובע כי ביקש מערכאת קדם המשפט להוציא צווי מעצר נגד שלושה בכירים בכווחות הבדלניים הפרו-רוסיים – קצין משטרה רוסי שמונה להיות שר הפנים של הממשלה הדרום-אוסטית; ראש מתקן מעצר בדרום אוסטיה; ונציב זכויות האדם בדרום אוסטיה בזמן העימות. בהודעתו ציין כי יש בסיס לחשוד שהשלושה ביצעו פשעים של מעצרים לא חוקיים, עינויים, יחס לא אנושי, תקיפה, לקיחת בני ערובה וגירוש. חאן ציין כי החקירה העלתה שבוצעו פשעים לכאורה גם על ידי גנרל

בצבא רוסיה, אך הלה הלך לעולמו. הפשעים מתייחסים לכליאתם של כ-170 אזרחים גיאורגיים, מרביתם זקנים וחולים, שנשארו בדרום אוסטיה לאחר עזיבת הכוחות הגיאורגיים והוחזקו כשלושה שבועות, תוך שימוש בהם כקלפי מיקוח בהסכם חילופי שבויים עם ממשלת גיאורגיה, בתמורה למספר אסירים בדלניים מהכלא הגיאורגי. [בבקשת](#) צו המעצר צוין כי העצירים הושמו בתנאים לא נאותים, וחלקם אף היו נתונים לאלימות פיזית. מדובר בצווי המעצר הראשונים (הגלויים) שעוסקים באזרחים מחוץ ליבשת אפריקה.

על פניו, נראה כי הפשעים אינם נמצאים במדרג הגבוה של החומרה, בהשוואה למקרים קודמים שבית הדין התערב בהם, שעסקו בעימותים אלימים באפריקה אשר כללו רציחות המוניות, אונס, שימוש בילדים לוחמים ואלימות מינית. נראה כי חאן מודע לכך, ובבקשתו צוין כי על אף שהמעצר נמשך רק 19 ימים, חומרת הפשעים נובעת מחשיבות ההגנה על הכללים בנוגע לכליאת אזרחים; מחמת גילם ומצבם הבריאותי; וכן מההשלכות ארוכות הטווח, שכן מרבית העצורים לא הורשו לחזור לבתיהם וגורשו לשטח גיאורגיה. מעבר לכך, עצם פרסום הבקשה להוצאת צווי מעצר הוא מהלך חריג למדי. ככלל, צווי המעצר מוצאים באופן חשאי ומפורסמים רק בהמשך.

את התנהלותו של חאן בנוגע לרוסיה כדאי לנתח גם תוך התייחסות להחלטות קודמות שקיבל מאז מינויו ביוני 2021: ההחלטה, במסגרת החקירה באפגניסטן, להתרכז בפשעים שבוצעו על ידי הטאליבן ודאע"ש-ח'ורסאן ולהימנע למעשה מחקירת הטענות לפשעים של כוחות ארצות הברית; ההחלטה לתת עדיפות לחקירה הנוגעת לגירוש בני הרוהינגיה על ידי מיאנמר לבנגלדש; וההחלטה לסגור בדיקות מקדמיות שהתנהלו לאורך שנים רבות, למשל לגבי קולומביה.

מאופן הפעולה של התובע חאן עד כה ניתן להסיק על המדיניות שהוא צפוי לקדם במהלך תשע שנות כהונתו כתובע בית הדין: הצבת בית הדין כגורם מרכזי ובעל השפעה בעימותים בזמן אמת; הרחבת עיסוק בית הדין מעבר למדינות עולם שלישי וליבשת אפריקה; התמקדות בפשעים "טריים" שבוצעו בשנים האחרונות; ומיצוב בית הדין כמי שמגן על הסדר העולמי מול המנסים להרסו. כדי לקדם יעדים אלו נראה שחאן מאמץ אסטרטגיה פרגמטית, תוך הפגנת רגישות לפוליטיקה העולמית.

בד בבד, חקירת רוסיה יכולה להוות נקודת מפנה מבחינת דעת הקהל העולמית כלפי בית הדין. אם בעבר נמתחה עליו ביקורת נוקבת, בין היתר בנוגע להחלת סמכות שיפוטו על אזרחי מדינה שאינה חברה (בפרט מצד ממשל טראמפ, אגב החקירה באפגניסטן), עתה בית הדין נתפס כגורם חיובי במענה העולמי לתוקפנות הרוסית. כך, מזכיר המדינה האמריקאי אנטוני בלינקין [הודיע](#) כי הממשל ימשיך לחלוק מידע בנוגע לביצוע פשעי מלחמה על ידי הכוחות הרוסיים, בין היתר עם מוסדות בינלאומיים. כמו כן, ב-24 במארס [הודיעה](#) בריטניה כי מעבר לתמיכה כספית בבית הדין, היא תעמיד לרשותו אנשי צבא ומשטרה במטרה לסייע בחקירה, ומספר ימים לאחר מכן [הודיעה](#) כי מינתה עו"ד בריטי, אשר כיהן עד שנת 2021 כשופט בבית הדין, כיועץ עצמאי

לתובעת הכללית של אוקראינה. מעבר לכך, ניתן לראות בהפניית המקרה של אוקראינה לבית הדין על ידי 41 מדינות חברות כסמן ללגיטימציה ולתמיכה הפוליטית הרחבה לה הוא זוכה. חאן עצמו [מצוין](#) ביחס להפניית יפן, כי מדובר במדינה האסייתית הראשונה המפנה מקרה לבית הדין, וכי יש בכך עדות להרחבת התמיכה בו גם לאזור גיאוגרפי נוסף.

מגמות אלו יכולות להשפיע על החקירה בבית הדין בעניינה של ישראל, שהתובעת הקודמת הכריזה על פתיחתה לפני שנה, במספר אופנים מרכזיים: ראשית, התגברות היחס האוהד לבית הדין צפויה להקשות על ישראל לגייס מדינות וגורמים בעלי השפעה להפעיל לחץ על התובע להקפיא את החקירה נגדה, והדבר אף עשוי להוביל להפעלת לחץ גדול יותר מאשר בעבר לשתף עימו פעולה. שנית, הטיעון בנוגע לחוסר הלגיטימיות של בית הדין לחקור אזרחים של מדינה לא חברה, אשר היה אחד הטיעונים לרתימת מדינות להתנגד לחקירה בעניינה של ישראל, צפוי לאבד מעוצמתו, שכן, כאמור, רוסיה אינה חברה בבית הדין אולם החקירה נגדה זוכה לתמיכה עולמית רחבה. שלישית, בהיבטים מסוימים, רוסיה מעלה טענות דומות לטענות ישראל ביחס לכך שהיא תוקפת רק מטרות צבאיות לגיטימיות. אפילו אם מדובר בטענות שווא, תקדימים שייקבעו בנושא זה במסגרת החקירה הרוסית יהיו רלבנטיים גם לחקירות הנוגעות לתקיפות צה"ל. רביעית, נראה כי, בשונה מההתנהלות עד כה, משרד התביעה מתמקד גם במקרים פחות חמורים מאלו שנדונו עד היום בבית הדין. על ישראל לעקוב ולהיות ערה למגמות אלו, ולהיערך מבעוד מועד להשלכותיהן האפשריות על החקירה בעניינה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט